

Τίτλος πρωτοτύπου:
Problèmes de la démocratie grecque
Collection *SAVOIR*, Paris, Hermann, 1975

© για την ελληνική γλώσσα:
Ινστιτούτο του Βιβλίου- Α. Καρδαμίτσα,
Αθήνα 1992, 3^η έκδοση 2010
Ιπποκράτους 8, 106 79
Τηλ.: 210-3615156. Fax: 210 3631100
E-mail: info@kardamitsa.gr
Ιστότοπος: www.kardamitsa.gr

ISBN: 978-960-104-263-6

JACQUELINE DE ROMILLY

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ
ΤΗΣ
ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Μετάφραση: Νίκος Αγκαβανάκης

Τρίτη Έκδοση

Με τον πρόλογο της J. de Romilly
για τη δεύτερη γαλλική έκδοση

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ – Α. ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΑ
ΑΘΗΝΑ 2010

ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

VI ΑΙΩΝΑΣ

- 594 Ὁ ΣΟΛΩΝ, πατέρας τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας, στό ἀξίωμα τοῦ ἄρχοντα.
- 561 Ἐναρξη τῆς τυραννίας τοῦ ΠΕΙΣΙΣΤΡΑΤΟΥ.
- 510 Τέλος τῆς τυραννίας τῶν Πεισιστρατιδῶν.
- 508 Ἐναρξη τῶν δημοκρατικῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ ΚΛΕΙΣΘΕΝΗ.

V ΑΙΩΝΑΣ

- 490-479 ΜΗΛΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ: Ἡ Ἑλλάδα θριαμβεύει κατά τῆς Περσίας.
- 476 Ἰδρυση τῆς συμμαχίας τῆς Δήλου, ἀπό τὴν ὁποία θά προκύψει ἡ ἀθηναϊκὴ ἡγεμονία.
- 461 Δημοκρατικὴ μεταρρύθμιση τοῦ Ἀρείου Πάγου. Ἐναρξη τοῦ ρόλου τοῦ ΠΕΡΙΚΛΗ.
- 431-404 ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (Ἡ Σπάρτη καὶ οἱ σύμμαχοί της ἐναντίον τῆς Ἀθήνας καὶ τῶν συμμάχων της).
- 429 Θάνατος τοῦ Περικλῆ.
- 422 Θάνατος τοῦ ΚΛΕΩΝΑ.
- 415 Ἀθηναϊκὴ ἐκστρατεία στὴ Σικελία.
- Ἐξορία τοῦ Ἀλκιβιάδου, πού καταφεύγει στὴ Σπάρτη καὶ στήν Περσία.
- 411 Ἡ Ἀθήνα σέ δύσκολη θέση. Ὀλιγαρχικὴ κυβέρνηση τῶν Τετρακοσίων πού τὴ διαδέχεται μεικτὴ κυβέρνηση, μετὰ τὴν ὁποία ἀποκαθίσταται ἡ δημοκρατία.
- 407 Ἐπάνοδος τοῦ Ἀλκιβιάδου στὴν Ἀθήνα.
- 404 Ἦττα τῆς Ἀθήνας καὶ τέλος τῆς ἡγεμονίας της. Ἐγκαθίδρυση στὴν Ἀθήνα τῆς ὀλιγαρχίας τῶν Τριάκοντα Τυράννων πού ἀνατρέπονται γρήγορα ἀπὸ τοὺς ἔνοπλους δημοκρατικούς.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΕΡΓΑ

ΠΟΙΗΣΗ, ΘΕΑΤΡΟ, ΙΣΤΟΡΙΑ

- 525 Γέννηση τοῦ Αἰσχύλου.
- 518 Γέννηση τοῦ Θηβαίου Πινδάρου (πέθανε γύρω στὰ 440).
- 495 Γέννηση τοῦ Σοφοκλή, πού θά ζήσει ὡς τὸ 406.
- 495 Γέννηση τοῦ Ἡρόδοτου, πού θά ζήσει ὡς τὸ 425.
- 480 (;) Γέννηση τοῦ Εὐριπίδου, πού θά ζήσει ὡς τὸ 406-405.
- 472 Αἰσχύλου: Πέρσαι (πρῶτη σωζόμενη τραγωδία).
- 458 Αἰσχύλου: Ὀρέστεια.
- 455 Θάνατος τοῦ Αἰσχύλου. Γύρω στὰ 445 γέννηση τοῦ Ἀριστοφάνου, πού ἡ χρονολογία τῆς τελευταίας κωμωδίας του εἶναι τὸ 388.
- 442-441 Σοφοκλῆ: Ἀντιγόνη.
- 438 Εὐριπίδου: Ἀλκίσις (ἡ ἀρχαιότερη σωζόμενη τραγωδία τοῦ Εὐριπίδου).
- 431 Ἐναρξη τῆς Ἱστορίας τοῦ Πελοποννησιακοῦ Πολέμου τοῦ Θουκυδίδη (ἔζησε αὐτὸν τὸν πόλεμο. Ἡ ἀφήγησή του σταματᾷ στὰ 411, ἀλλὰ γνωρίζει τὸ τέλος τοῦ πολέμου, τὸ 404).
- 425-422 Ἀριστοφάνου (διαδοχικά): Ἀχαρνεῖς, Ἴππεις, Νεφέλαι, Σφήκες.
- 410 Εὐριπίδου: Φοίνισσαι.
- 408 Εὐριπίδου: Ὀρέστης.
- 406-405 Θάνατος τοῦ Εὐριπίδου καὶ τοῦ Σοφοκλῆ.

ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

IV ΑΙΩΝΑΣ

- 403 Ἀποκατάσταση τῆς δημοκρατίας στήν Ἀθήνα.
 399 Θάνατος τοῦ Σωκράτη.
 377 Σχηματισμός τῆς δεύτερης ἀθηναϊκῆς ἡγεμονίας.
 371 Ἦττα τῆς Σπάρτης στά Λεῦκτρα, ἐναρξη τῆς ἡγεμονίας τῆς Θήβας.
 359 Ἄνοδος στήν ἐξουσία τοῦ βασιλιᾶ τῆς Μακεδονίας ΦΙΛΙΠΠΟΥ.
 346 Φιλοκράτειος εἰρήνη μεταξύ τῆς Ἀθήνας καί τοῦ Φιλίππου (συνοδεύτηκε ἀπό τήν ὑπόθεση «Περὶ τῆς Παραπρεσβείας» μεταξύ τοῦ Δημοσθένη καί τοῦ Αἰσχίνη).
 338 Νίκη τοῦ Φιλίππου κατά τῶν Ἑλλήνων τῆς Νότιας Ἑλλάδας.
 336 Θάνατος τοῦ Φιλίππου τῆς Μακεδονίας. Τόν διαδέχεται ὁ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΕΡΓΑ

ΚΑΘΥΣΤΕΡΗΜΕΝΟΙ ΤΟΥ V ΑΙΩΝΑ

- 401 Σοφοκλή: *Οιδίπους ἐπὶ Κολωνῶ* (παρουσιάστηκε μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Σοφοκλή).
 399 ΑΝΔΟΚΙΑΔΗ: *Περὶ τῶν μυστηρίων*.
 392 Ἀριστοφάνη: *Ἐκκλησιάζουσαι*.

ΡΗΤΟΡΕΣ

ΔΙΑΝΟΗΤΕΣ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑΣΤΕΣ ΣΕ ΘΕΜΑΤΑ ΗΘΙΚΗΣ

ΦΙΛΟΣΟΦΟΙ

- 403 ΛΥΣΙΑ: *Κατὰ Ἐρατοσθένους* (ὁ Λυσίας ἐζησε περίπου ἀπὸ τὸ 440 ὡς τὸ 360). Γύρω στά 398 οἱ πρῶτοι διάλογοι τοῦ ΠΛΑΤΩΝΑ (γεννήθηκε τὸ 427).
 394-390 ΞΕΝΟΦΩΝ. Ἐξορίζεται, γιατί πολέμησε κατά τῆς Ἀθήνας. Θά γράψει στήν ἐξορία τήν ἀρχή τῶν *Ἀπομνημονεμάτων* του καί τὸ κύριο μέρος τῶν *Ἑλληνικῶν* του (ὅπου συνεχίζει τήν ἱστορία τοῦ Θουκυδίδη). – Ὁ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ, πού ἔγραφε ὡς τώρα δικανικούς λόγους, ἀνοίγει τή σχολή του (γεννήθηκε τὸ 436).
 380 Ἴσοκράτη: *Πανηγυρικός*. Ὁ Πλάτων βρίσκεται στή μεγάλη περίοδο τῆς δημιουργίας του, στήν ὁποία ἀνήκει ἡ *Πολιτεία*.
 367 Δεύτερο ταξίδι τοῦ Πλάτωνα στή Σικελία. Ὁ *Πολιτικός* τοποθετεῖται μετὰ τήν ἐπιστροφή του.
 355-354 Πρῶτα βήματα τοῦ ΔΗΜΟΣΘΕΝΗ στήν πολιτική ζωή. Γύρω στά 355 θάνατος τοῦ Ξενοφῶντα σέ ἡλικία 85 περίπου ἐτῶν. Ἴσοκράτη: *Ἀρεοπαγитικός*.
 349 Δημοσθένη: *Ὀλυνθιακοί*.
 347 Θάνατος τοῦ Πλάτωνα, πού ἡ τελευταία πραγματεία του εἶναι οἱ *Νόμοι*.
 342 Ὁ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ἀναλαμβάνει τήν ἐκπαίδευση τοῦ Ἀλεξάνδρου.
 341 Δημοσθένη: *Περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ, 3ος Φιλιππικός*.

Πρόλογος

Ἡ δημοκρατία εἶναι λέξη ἑλληνική καί ἡ ἔννοιά της γεννήθηκε πραγματικά στήν Ἑλλάδα. Ἀπό τό τέλος τοῦ ἔκτου αἰώνα π.Χ. ἡ Ἀθήνα ἔζησε πάντοτε, μέ σύντομες ἐξαιρέσεις, κάτω ἀπό αὐτό τό καθεστῶς. Οἱ λόγοι τῶν ρητόρων, οἱ κωμωδίες καί οἱ τραγωδίες ξεχειλίζουν ἀπό συγκινητικούς ἐπαίνους πού οἱ συγγραφεῖς δέ σταματοῦν νά κάνουν γι' αὐτήν. Ἀλλά, ἀντίστροφα, καθώς ἡ πολιτική ζωή τῆς πόλης ἦταν ἔντονη, ἐπανεξέταζαν, ἐπίσης, ἐκεῖ καί συζητοῦσαν διαρκῶς τά πάντα. Τό ἀποτέλεσμα εἶναι ὅτι ἀπό τήν ἀρχή τοῦ πέμπτου αἰώνα ὡς τό τέλος τοῦ τέταρτου παρατηρεῖται συνεχῆ καί ἐπίμονος διάλογος μέ τόν ὁποῖο «ἀνακρίνεται» ἡ δημοκρατία καί ὑπολογίζονται οἱ δυσκολίες πού μποροῦσε αὐτή νά παρουσιάσει. Στό διάλογο αὐτό λαμβάνονται τά πάντα ὑπόψη: οἱ ὑπαινεγμοί τοῦ θεάτρου καθώς καί οἱ ἀναλύσεις τῶν φιλοσόφων, οἱ περιγραφές τῶν ἱστορικῶν καθώς καί ἡ ἐπιχειρηματολογία τῶν διαδίκων ἢ τῶν λιβελογράφων. Τά θέματα ἐπανεξετάζονται, ἀντιστρέφονται, παραλλάζουν καί προσδιορίζονται. Ἔτσι καθορίζονται προοδευτικά οἱ ὁμορφες πλευρές καί οἱ κίνδυνοι τῆς δημοκρατίας.

Ἀλλά συμβαίνει κάθε δημοκρατία νά ἀντιμετωπίζει, λίγο-πολύ, παρόμοια προβλήματα: πολλές ἀπό τίς ιδέες πού διατυπώθηκαν παίρνουν ἔτσι ἀξία παράξενα σύγχρονη. Θά ἦταν μάταιο νά ἀρνηθοῦμε ὅτι αὐτή ἡ ἐπικαιρότητα, πού φαίνεται νά εἶναι, στίς μέρες μας καί στή Γαλλία, περισσότερο αἰσθητή παρά ποτέ, συνιστᾷ οὐσιαστικό λόγο γιά τή συγγραφή αὐτοῦ τοῦ βιβλίου.

Γι' αὐτό ἀκριβῶς τοποθετεῖται στό ἐπίπεδο τῶν ιδεῶν καί τῶν θεωριῶν. Μόνο ἔμμεσα θά πραγματευτεῖ τά γεγονότα καί οἱ θεσμοί θά παρέμβουν μόνο κατά τό μέτρο πού οἱ ἴδιοι οἱ συγγραφεῖς θά τοῦς ὑπαινιχθοῦν γιά νά ἐνισχύσουν τά ἐπιχειρήματά τους. Προπάντων θά υἱοθετηθεῖ ἡ δική τους προοπτική. Πραγματικά, μπορεῖ κάποιος νά περιγράψει τά προβλήματα τῆς ἑλληνικῆς δημοκρατίας μέ ἐκφράσεις πού οἱ ἀρχαῖοι τίς ἀγνοοῦσαν, καί τότε αὐτά τά προβλήματα, ιδιαίτερα, θά μάς δημιουργοῦσαν τήν ἐντύπωση σήμερα ὅτι καθορίζονται ἀπό κοινωνικά καί οἰκονομικά δεδομένα. Δέν ἔχουμε ὅμως τήν πρόθεση νά ἐπαναπροσδιορίσουμε ἐδῶ τά προβλήματα τῆς ἑλληνικῆς δημοκρατίας σύμφωνα μέ μιά σύγχρονη ἀνάγνωση τῆς ἱστορίας. Προσπαθοῦμε ἀπλῶς νά δοῦμε πῶς τά προσδιόρισε ἡ ἑλληνική συνείδηση. Πρόκειται λιγότερο γιά ἱστορία καί περισσότερο γιά ἱστορία τῶν ιδεῶν.

Ἄν, λοιπόν, αὐτές οἱ ιδέες τοποθετηθοῦν ξανά στό πνευματικό πλαίσιο τους, θά φανοῦν ὅπωςδήποτε περισσότερο σύγχρονες, γιατί οἱ οικονομικές καί οἱ κοινωνικές συνθήκες εἶναι, πραγματικά, πάντοτε εἰδικές. Καί ἡ ἑλληνική ἐμπειρία, ἔστω καί ἂν ἀπό αὐτή τήν ἀποψη ἦταν διδακτική, δέν θά μπορούσε νά ἀποτελέσει σέ αὐτόν τόν τομέα μοναδικό παράδειγμα. Ἀπεναντίας, δοκιμάζοντας νά σκεφτοῦν τό καθεστῶς τους μέ τή μορφή ἀρχῶν, νά ἐκτιμήσουν τήν ἀξία, τά μειονεκτήματα καί τίς ὑποχρεώσεις του, νά καθορίσουν καί νά διευκρινίσουν τή φύση του, οἱ Ἀθηναῖοι τῆς κλασικῆς ἐποχῆς κέρδισαν τό προνόμιο νά συναντήσουν τό καθολικό.

Εἶναι, ὡστόσο, αὐτονόητο ὅτι αὐτή ἡ προσπάθεια νά ἀποσταστοῦν θέματα πού παραμένουν μέχρι σήμερα ἐπίκαιρα δέν θά ἔπρεπε μέ κανένα τρόπο νά ἐπηρεάσει τήν ἀντικειμενικότητα τῆς περιγραφῆς. Γιά νά μὴ συμβεῖ κάτι τέτοιο κρίθηκε ἐπιβεβλημένη ἡ παρακολούθηση τῆς ἱστορίας αὐτοῦ τοῦ στοχασμοῦ μέσω μιᾶς ὅσο τό δυνατό πληρέστερης σειρᾶς μαρτυριῶν μέ περιγραφή τῆς ἱστορίας κάθε θέματος κατά τή χρονολογική του ἐξέλιξη.

Αὐτό συνεπάγεται δύο ἀρχές στή μέθοδο καί δύο μειονεκτήματα, γιά τά ὁποῖα ἐλπίζουμε ὅτι εἶναι μειονεκτήματα μόνο ἐπιφανειακά.

Ἡ πρώτη ἀρχὴ ἀφορᾷ τὸ σχέδιο τοῦ βιβλίου. Πραγματικά, γιὰ νὰ ὀριοθετήσουμε καὶ νὰ φωτίσουμε καλύτερα τὴ συνέχεια τῶν θεμάτων, διακρίναμε στὰ προβλήματα, πού θέτει ἡ ἑλληνικὴ δημοκρατία, τρεῖς διαφορετικὲς ὄψεις –κάτι πού προκαλεῖ στὴ δομὴ τῶν τριῶν κεφαλαίων ἐκδηλο-παραλληλισμό. Ὅμως δὲν φαίνεται νὰ ὑπάρχει λόγος νὰ μετανιώσουμε γι' αὐτόν, γιατί αὐτός ὁ παραλληλισμός ὑπογραμμίζει καὶ κάνει περισσότερο προφανές τὸ γενικὸ σχεδιάσμα τῆς περιπέτειας, πού περιγράφεται τρεῖς φορές. Θὰ μπορούσε μάλλον νὰ παραπονεθεῖ κάποιος γιὰ τὸ γεγονός ὅτι αὐτὴ ἡ ἀρχὴ προκαλεῖ τὴν ἐπαναφορὰ ὀρισμένων μεγάλων θεμάτων, πού ἐπανεμφανίζονται μὲ τὴν εὐκαιρία τῶν προβλημάτων. Τὰ τελευταῖα εἶναι, πραγματικά, στενά δεμένα μεταξύ τους καὶ οἱ διάφορες κριτικὲς, πού διατυπώθηκαν κατὰ τῆς δημοκρατίας, τελικὰ συγκλίνουν, μὲ ἀποτέλεσμα οἱ περισσότερο προσεχτικοὶ συγγραφεῖς στὰ θέματα πολιτικῶν καθεστώτων νὰ τὰ πραγματεύονται συχνά μαζί. Ἄλλὰ δὲν εἶναι ἴσως κακὸ τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἐπαναφορὰ αὐτῶν τῶν σημαντικῶν θεμάτων, πού κάθε φορά ἀντιμετωπίζονται ἀπὸ διαφορετικὴ ὀπτικὴ γωνία, βοηθαί νὰ διακρίνουμε, παράλληλα μὲ τὴ συνέχεια τοῦ κάθε θέματος, τὴν ἐνότητα πού ὑπάρχει ἀνάμεσά τους, καὶ πού οἱ ἀληθινοὶ θεωρητικοὶ δὲν τὴν ἔχουν παραγνωρίσει. Ἔτσι μπορεῖ, ἐπίσης, νὰ φανεῖ ἡ σημασία πού ὁ κάθε συγγραφέας ἀποδίδει στὸ κάθε πρόβλημα.

Ἡ δευτέρα ἀρχὴ τῆς μεθόδου πού υἰοθετήθηκε εἶναι ἡ παρουσία σ' αὐτὸ τὸ ἔργο σημαντικοῦ ἀριθμοῦ χωρίων ἀρχαίων συγγραφέων. Πραγματικά, νομίσαμε ὅτι ἡ μαρτυρία τῶν κειμένων μὲ τὸ ἀκριβές περιεχόμενό τους ἦταν ἡ μόνη ἐγγύηση τῆς αὐστηρῆς ἀντικειμενικότητος. Εἶναι, ἐπίσης, τὸ μόνον μέσο γιὰ νὰ παρακολουθήσουμε, μέσα στὶς ἴδιες τίς λεπτομέρειες τῆς ὀρολογίας, τίς συγγένειες καὶ τίς διαφορᾶς¹. Ἐπομένως τὸ πλῆθος τῶν χωρίων δὲν

1. Σημ. μετ.: Ἡ συγγραφέας σημειώνει ὅτι στὴ γαλλικὴ ἐκδοσὴ τοῦ βιβλίου τῆς δανεῖσθηκε τίς μεταφράσεις τῆς *Collection des Universités de France* «μὲ ἐξαίρεση τίς περιπτώσεις πού ἀφοροῦν μία ἢ δύο λέξεις». Ὅταν δὲν παραθέτει μεταφράσεις ἀπὸ τὴν Coll. des Univ. de France, τὸ δηλώνει σὲ ὑποσημείωση. Δηλώνει, ἐπίσης, τίς περιπτώσεις πού ἔγιναν κάποιες ελαφρᾶς τροποποιήσεις

εἶναι καθόλου κάποιο εὐκόλο ἄλλοθι, ἀλλὰ ἐμπνέεται ἀπὸ τὴ φροντίδα μας νὰ ἀφήσουμε νὰ μιλήσουν τὰ κείμενα, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι ἡ προσέγγισή τους, ἀπὸ μόνη τῆς, ἐμπλουτίζει καὶ προσδιορίζει τὴν ἐμβέλεια τοῦ καθενός.

Πρέπει, τέλος, νὰ ὑπενθυμίσουμε, γιὰ νὰ ἀποφύγουμε κάθε παρεξήγηση, ὅτι, ἂν οἱ Ἴ�θηναῖοι τῆς κλασικῆς ἐποχῆς ὑπέβαλαν σὲ ἀνάκριση τὴ δημοκρατία, τὸ βιβλίον αὐτὸ ἀναφέρει ἐκεῖνο τὸ γεγονός μόνον κατὰ τὸ ἥμισυ. Πραγματικά, μόνον μιά φωνὴ ἀκούει κανεὶς ἐδῶ. Μολονότι τὰ ἀθηναϊκὰ κείμενα δὲν παύουν νὰ ἐπαινοῦν τὴν ὀμορφιά τοῦ δημοκρατικοῦ καθεστώτος, ἐξαίροντας τὴν ἐλευθερία, τὴν ἰσότητα καὶ τὸν ἀνθρωπισμό, πού εἶναι τὰ διακριτικὰ του γνωρίσματα, κανένα ἀπὸ αὐτὰ τὰ θέματα δὲν θὰ ἔχει θέση ἐδῶ. Αὐτὰ τὰ περίφημα κείμενα, σὲ ὄσους, διαδοχικὰ, διαποτίζονται ἀπὸ αὐτὰ, δὲν ἔπαψαν νὰ ἐμπνέουν κάποια πίστη στὸν ἄνθρωπο. Ἄν δὲν βρίσκονται ἐδῶ, αὐτὸ δὲν εἶναι καθόλου τὸ ἀποτέλεσμα ἐπιλογῆς πού θὰ ἔτεινε νὰ παραγνωρίσει τὴν ἀξία ἢ τὴν ἀκτινοβολία τους. Ἀντίθετα, εἶναι δεδομένη ἀλήθεια γιὰ τὸ βιβλίον τὸ ὅτι αὐτὴ ἡ ὀμορφιά εἶναι γνωστὴ, θαυμάζεται καὶ ἀγαπιέται. Καὶ μάλιστα ἡ ἀξία πού τῆς ἀποδίδουμε εἶναι, σὲ τελευταῖα ἀνάλυση, αὐτὸ πού μπορεῖ μὲ τὸν καλύτερο τρόπο νὰ δικαιολογήσει τὴ φροντίδα μας νὰ ρωτήσουμε τοὺς Ἀθηναίους γιὰ νὰ ἀνακαλύψουμε, ἀκολουθώντας τους, ποιὲς πρακτικὲς δυσκολίες, ποιὲς παραμορφώσεις ἢ ποιὲς διαιρέσεις μπόρεσαν, κατὰ τὴ γνώμη τους, νὰ ἀπειλήσουν μὲ καταστροφὴ ἓνα τέτοιο πολίτευμα.

ἴσως νὰ καταστοῦν περισσότερο ἀκριβεῖς οἱ ἐκφράσεις πού ἀφοροῦν ἄμεσα τὸ ἀκόπιο αὐτοῦ τοῦ βιβλίου». Γιὰ τὴν ἑλληνικὴ ἐκδοσὴ τὰ κείμενα μεταφράστη-
εν ὑπὸ στερεοτύπες ἐκδόσεις.